

دانشگاه باقر العلوم (علیه السلام)

دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ

عنوان:

مراسم حج در دوره اول عباسیان

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید حسین فلاح زاده

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد رضا جباری

نگارش:

عباس موحدی نیا

بهمن ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم و اهداء:

تقدیم به بینان گذار اولیه کعبه حضرت آدم (علیه السلام) و احیاگر دوباره آن حضرت ابراهیم خلیل الله (علیه السلام) و تکمیل کننده آن حضرت محمد پیامر خاتم (صلی الله علیه و آله) که برترین مربی جهان آفرینش که با گفتار و رفتار خویش در جهت تحقیق اهداف حج ابراهیمی قدم برداشت و شرایط این فرضیه الهی را به عنوان بزرگترین فرضیه الهی به مسلمانان آموخت و برای همیشه مجد و عظمت مسلمانان را در پرتوی برپایی حج الهی تأمین نمود.

و به ساحت مقدس بقیه الله الاعظم، امام زمان (عج)

تقدیر و تشکر:

پس از سپاس خداوند که نعمت سلامتی و توانایی به ما بخشید، شایسته است که به مقتضای ادب دینی و اسلامی: «من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزّوجلّ» بر خود لازم می‌دانم از راهنمایی‌های دلسوزانه استاد ارجمند جناب آقای دکتر فلاح زاده و مشاوره استاد ارجمند جناب آقای دکتر جباری و همچنین از مجموعه دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام) و تمامی عزیزانی که در به ثمر رسیدن این پژوهش مرا یاری کردند، تشکر نمایم.

و در پایان از خانواده‌ام که محیطی مناسب برای انجام این پژوهش را فراهم آورده‌اند تقدیر

و تشکر می‌نمایم.

چکیده

مراسم حج از جمله مراسمی است که در اسلام اهمیت بسیاری دارد، اسلام آنرا سازماندهی نهایی نمود و احکام و دستورات ویژه‌ای برای آن در مقام اجرا قرار داده است. مسلمانان چه در زمان رسول خدا (صلی الله علیه آله) و چه پس از آن اهتمام ویژه‌ای به آن داشته‌اند. تاکید امامان معصوم در طول تاریخ به این بوده که از عظمت حج کاسته نشود. و بر این اساس حج در دوره خلفا هم همواره مورد توجه بوده است. همین طور در دوره عباسیان توجه و عنایت ویژه‌ای به این امر بوده است. لذا خلفای عباسی خودشان بارها به سفر آمده بودند و از نزدیک شاهد حج‌گزاری مردم و مشکلات حجاج بودند و سعی بر رفع آنها داشتند. و همچنین عباسیان به تحول و توسعه و تعمیر راههای مواصلاتی، تامین شرب حجاج و وسعت ابنیه و مساجد و مکه و تعیین امیر الحاج مبادرت می‌ورزیدند.

موضوع این رساله مراسم حج در دوره اول عباسیان است سؤال اصلی این پژوهش چنین است: « سیاست عباسیان نسبت به برگزاری مراسم حج در دوره اول چگونه بوده است؟ در پاسخ آن این فرضیه مطرح شده است: « خلفای بنی عباس نهایت تلاش خود را جهت بهره‌گیری از حج در راستای تحکیم خلافت داشته‌اند» جهت بررسی این سؤال و فرضیه فصولی چند در نظر گرفته شده است. این رساله شامل کلیات (طرح تحقیق) و سه فصل است. فصل اول آن به جایگاه حج در دوره پیش از خلافت عباسیان می‌پردازد. فصل دوم آن به کارگزاران و امیرالحاجها و خدمات آنها و سیاست عباسیان در مراسم حج در دوره اول عباسی اختصاص دارد فصل سوم وضعیت شیعیان و خوارج را نسبت به حج در عصر اول عباسی مورد بررسی قرار داده است.

کلمات کلیدی: حج، عباسیان، خلفای عباسی، مکه و مدینه

فهرست مطالب

۱	کلیات تحقیق
۲	۱- تبیین مسأله:
۲	۲- سؤالات اصلی و فرعی تحقیق
۲	۳- فرضیه‌های تحقیق
۳	۴. پیش فرض‌های تحقیق:
۳	۵. سابقه تحقیق
۳	۶. اهمیت و فایده آن: (ذکر فواید علمی یا کاربرد)
۴	۷. اهداف تحقیق
۴	۸. روش انجام تحقیق
۴	۹. سازماندهی تحقیق
۵	۱۰- مفاهیم
۵	۱۰- ۱ مکه
۶	۱۰- ۲ نام‌های مکه
۸	۱۰- ۳ حج
۸	۱۰- ۳- ۱ تعریف لغوی:
۸	۱۰- ۳- ۲ تعریف اصطلاحی
۸	۱۰- ۴ کعبه
۱۰	بررسی منابع
۱۰	الف: تواریخ عمومی
۱۰	۱- مروج الذهب
۱۳	۲- تاریخ خلیفه بن خباط
۱۳	۳- الکامل فی التاریخ

۱۴	۴- تاریخ طبری
۱۴	۵- ابن خلدون
۱۶	ب: تواریخ محلی
۱۶	۱- اخبار مکه وما جاء فيها من الآثار
۱۸	۲- اخبار مکه فاکهی
۲۱	۳- شفاء الغرام باخبار البلد الحرام
۲۲	۴- تاریخ مکه (از آغاز تا پایان دولت شرفای مکه (۱۳۴۴ ق))
۲۳	ج: تواریخ سلسله ای
۲۳	اخبار الدولة العباسیه

۲۵ **فصل اول: حج در دروه پیش از عباسیان**

۲۶	مقدمه
۲۹	گفتار اول: حج پیش از اسلام
۲۹	۱- سابقه تاریخی مکه و کعبه
۳۱	۲- حج فرشتگان
۳۱	۳- حج پیامبران
۳۲	۳-۱- حج حضرت آدم (علیه السلام)
۳۲	۳-۲- حج حضرت نوح (علیه السلام):
۳۲	۳-۳- حج حضرت ابراهیم و حضرت اسماعیل (علیهما السلام):
۳۳	۳-۴- حج حضرت موسی و حضرت یونس
۳۳	۳-۵- حج حضرت سلیمان:
۳۳	۴- آغاز دوران تحریف
۳۳	۵- حج در زمان جاهلیت
۳۴	۵-۱- جایگاه کعبه نزد اقوام جاهلی
۳۴	۵-۲- حج جاهلی و تفاوت آن با حج در اسلام
۳۸	۵-۳- مناسک حج جاهلی
۳۸	۵-۳-۱- عمره
۳۸	۵-۳-۲- احرام
۳۸	۵-۳-۳- تلبیه
۳۹	۵-۳-۴- وقوف در عرفات
۴۰	۵-۳-۵- ذبح
۴۰	۵-۳-۶- رمی جمرات

- ۴۱ ۵-۳-۷-حلق و تقصیر.....
- ۴۱ ۵-۳-۸-طواف.....
- ۴۲ گفتار دوم: حج در قرآن و روایات.....
- ۴۲ ۱- حج در قرآن.....
- ۴۳ ۱-۱- آیات موضوعی مربوط به حج.....
- ۴۴ ۲- حج در روایات.....
- ۴۶ ۳- حج در سیره نبوی.....
- ۴۶ ۳-۱- شمار حج و عمره های پیامبر (صلی الله علیه و آله).....
- ۴۷ ۳-۲- حج های پیامبر (صلی الله علیه و آله) پیش از هجرت.....
- ۴۸ ۳-۳- حجة الوداع.....
- ۴۸ گفتار سوم : خلفاء نخستین و حج.....
- ۴۸ ۱- دوره ابوبکر.....
- ۴۹ ۲- دوره عمر.....
- ۴۹ ۳- دوره عثمان.....
- ۵۰ ۴- دوره امیرالمؤمنین (علیه السلام).....
- ۵۱ ۴-۱- حج در منظر امیرالمؤمنین (علیه السلام).....
- ۵۱ ۴-۱-۱- ضرورت توجه به ارزش های حج.....
- ۵۱ ۴-۱-۲- فلسفه و راه آورد سفر حج.....
- ۵۲ ۴-۱-۳- دعوت به رسیدگی به امور حاجیان در مراسم حج.....
- ۵۳ ۴-۱-۴- تأکید بر رفع نیاز حجاج.....
- ۵۳ گفتار چهارم : حج در دوره امویان.....
- ۵۴ ۱- سفیانیان.....
- ۵۴ ۱-۱- معاویه.....
- ۵۴ ۱-۱-۱- انگیزه حج معاویه و عملکرد او.....
- ۵۴ ۱-۱-۲- عملکرد معاویه در حج.....
- ۵۵ ۲- مروانیان.....
- ۵۶ ۲-۱- عبد الملك بن مروان (۶۵-۸۶ق).....
- ۵۶ ۲-۲- ولید بن عبد الملك (۸۶-۹۶ ق).....
- ۵۷ ۲-۳- سلیمان بن عبد الملك (۹۶-۹۹ق).....
- ۵۷ ۲-۶- هشام بن عبد الملك (۱۰۵-۱۲۳ق).....
- ۵۷ ۲-۷- ولید بن یزید (۱۲۵-۱۲۶ه ق).....

فصل دوم: حج در دوره اول عباسی؛ کار گزاران و امراء حج و اقدامات خلفای عباسی ۵۸

- گفتار اول : عصر اول عباسی ۵۹
- ۱- پیدایش حکومت عباسی و ادوار آن ۵۹
- ۲- ویژگی دوره اول عباسی (۱۳۲-۲۳۲ق/ ۷۵۰-۸۴۷م) ۶۰
- گفتار دوم: خلفای دوره اول عباسی و حج (اقدامات، کار گزاران، امیر الحاج ها، حاکمان این عصر) ۶۱
- ۱- ابوالعباس سفاح (۱۳۲-۱۳۶ق) ۶۱
- ۱-۱- امارت حج و امرای مکه و مدینه ۶۱
- ۱-۲- امرای عباسی در مکه و مدینه و اقدامات آنها (۱۳۲-۱۳۶ق) ۶۸
- ۲- ابو جعفر منصور (۱۳۶-۱۵۸ق) ۶۹
- ۱-۲- توجه خلفای عباسی به مکه و مدینه ۶۹
- ۲-۲- امرای عباسی در مکه و مدینه و اقدامات آنها (۱۳۶-۱۵۸ق) ۷۰
- ۳- ابو عبدالله مهدی (۱۵۸-۱۶۹ق) ۷۳
- ۱-۳- امرای عباسی در مکه و مدینه و اقدامات آنها (۱۵۸-۱۶۹ق) ۷۳
- ۲-۳- اقدامات و اصلاحات (۱۵۸-۱۶۹ق) ۷۴
- ۴- هادی (۱۶۹-۱۷۰ق) ۷۸
- ۱-۴- امرای عباسی در مکه و مدینه (۱۶۹-۱۷۰ق) ۷۸
- ۵- ابو جعفر هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳ق) ۷۹
- ۱-۵- امرای عباسی در مکه و مدینه و اقدامات (۱۷۰-۱۹۳ق) ۸۰
- ۲-۵- تعهدنامه های امین و مامون کنار کعبه ۸۳
- ۶- امین (۱۹۳-۱۹۸ق) ۸۴
- ۱-۶- امرای عباسی و اقدامات (۱۹۳-۱۹۸ق) ۸۴
- ۷- مأمون (۱۹۸-۲۱۸ق) ۸۵
- ۱-۷- امرای عباسی در مکه و مدینه و اقدامات (۱۹۸-۲۱۸ق) ۸۵
- ۸- طاهریان ۸۸
- ۱-۸- طاهریان و منصب عمل الحرمین ۸۸
- ۹- معتصم (۲۱۸-۲۲۷ق) ۸۹
- ۱-۹- امرای عباسی در مکه و مدینه (۲۱۸-۲۲۷ق) ۸۹
- ۲- ۹- سروری ترکها ۹۰
- ۱۰- واثق (۲۲۷-۲۳۲ق) ۹۰
- ۱-۱۰- امرای عباسی در مکه و مدینه و اقدامات (۲۲۷-۲۳۲ق) ۹۱
- ۲- ۱۰- غارت بنو سلیم ۹۱

- گفتار سوم: عباسیان و راه های حج ۹۱
- ۱- راه کوفه - مکه در دوره عباسی ۹۲
- ۱-۱- ابو العباس سفاح (۱۳۲-۱۳۶ق) ۹۲
- ۲-۱- منصور عباسی (۱۲۶-۱۵۸ق) ۹۲
- ۳-۱- مهدی عباسی (۱۵۸-۱۶۹ق) ۹۲
- ۴-۱- هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳) ۹۴
- ۵-۱- مأمون عباسی ۹۵
- ۲- تأمین امنیت راه عراق - حجاز ۹۵
- ۱-۲- واثق (۲۲۷-۲۳۲ق) ۹۵

۹۷..... فصل سوم: وضعیت شیعیان و خوارج نسبت به حج در عصر اول عباسی

- گفتار اول: ائمه شیعه و شیعیان ۹۸
۱. پیدایش و پیشینه مذهب شیعه: ۹۸
- ۱-۱- حج در فقه شیعه ۹۸
- ۱-۲- شیعیان در دوره اول عباسی ۹۹
- ۲- روابط علویان و عباسیان ۱۰۳
- ۱-۲- ۱- قیام های علویان در حجاز و تأثیر آنها بر حج ۱۰۳
- ۱-۲- ۱- ظهور نفس زکیه در مکه و پنهان شدن او ۱۰۳
- ۱-۲- ۲- قیام حسین بن علی (شهادت فخر) ۱۰۷
- ۱-۲- ۳- قیام علویان به رهبری افطس ۱۰۹
- ۱-۲- ۴- قیام محمد دیباج در مکه ۱۱۱
- ۱-۲- ۵- تأثیر قیام های علویان بر حج ۱۱۱
- ۳- ائمه (علیهم السلام) و حج در دوره عباسیان ۱۱۲
- ۱-۳- حج در زمان امامان معصوم (علیهم السلام) ۱۱۲
- ۲-۳- ائمه معصوم و امارت حج ۱۱۳
- ۳-۳- امامان (علیهم السلام) و تبلیغ در حج ۱۱۵
- ۳-۴- تشویق ائمه (علیهم السلام) اصحاب و یاران را به حج ۱۱۶
- ۴- امامان شیعه در دوره اول عباسی ۱۱۸
- ۴-۱- امام صادق (علیه السلام) و خلفای معاصر ۱۱۸
- ۴-۲- امام صادق (علیه السلام) و حج: ۱۱۸
- ۴-۲-۱- فقر زدایی حج ۱۲۰
- ۴-۲-۲- عاقبت ترک حج ۱۲۰

- ۱۲۱-۳-۲-۴- سهیل انگار در حج
- ۱۲۱-۴-۲-۴- سعی و تواضع
- ۱۲۱-۲-۴- امام کاظم (علیه السلام) و خلفای معاصر
- ۱۲۲-۱-۲-۴- امام کاظم (علیه السلام) و حج
- ۱۲۴-۳-۴- امام رضا (علیه السلام) و خلفای معاصر
- ۱۲۵-۱-۳-۴- امام رضا (علیه السلام) و حج
- ۱۲۶-۴-۴- امام جواد (علیه السلام) و خلفای معاصر
- ۱۲۷-۱-۴-۴- اهمیت حج در کلام امام جواد (علیه السلام)
- ۱۲۸-۲-۴-۴- فضیلت عمره در ماه رمضان
- ۱۲۹-۵-۴- امام هادی (علیه السلام) و خلفای معاصر
- ۱۲۹-۱-۵-۴- امام هادی (علیه السلام) و حج
- ۱۳۰-۱-۱-۵-۴- اشاره به حج در بیان اعتقادات
- ۱۳۱-۲-۱-۵-۴- حج ناصبی
- ۱۳۱-۵- شیعیان و تبلیغ در حج
- ۱۳۳-۱-۵- شیعیان در جزیره العرب
- ۱۳۳-۲-۵- شیعیان و مسیرهای حج
- ۱۳۴-۳-۵- ایرانیان و مسیرهای حج
- ۱۳۵-۴-۵- حجاج ایرانی همراه با حجاج عراقی
- ۱۳۶- گفتار دوم : خوارج و حج
- ۱۳۶-۱- ظهور خوارج در صحنه تاریخ
- ۱۳۶-۲- اصول عقاید خوارج
- ۱۳۶-۱-۲- عقاید مشترک خوارج
- ۱۳۸-۳- ویژگی های خوارج
- ۱۳۸-۱-۳- اهتمام خوارج به عبادت و تلاوت قرآن
- ۱۳۹-۲-۳- دور شدن خوارج از اسلام
- ۱۳۹-۳-۳- تکفیر مسلمانان
- ۱۴۰-۴-۳- استدلال قرآنی خوارج بر کفر مرتکبان کبیره
- ۱۴۰-۴- شورش های خوارج در سرزمین های اسلامی در دوران بنی عباس (عصر اول عباسی)
- ۱۴۱-۱-۴- خلافت سفاح (۱۳۲-۱۳۶ق)
- ۱۴۱-۲-۴- خلافت منصور (۱۳۶-۱۵۸ق)
- ۱۴۲-۳-۴- خلافت مهدی عباسی (۱۵۸-۱۶۹ق)

۱۴۳.....	۴-۴- خلافت هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳ق)
۱۴۳.....	۵- خوارج و حج
۱۴۳.....	۵- ۱- خوارج و تبلیغ عقاید در حج
۱۴۴.....	۴- ۱- فرقه نجدیه و مکه
۱۴۶.....	۴- ۲- اباضیه و مکه
۱۴۸.....	نتیجه گیری
۱۵۳.....	فهرست منابع
۱۵۳.....	منابع اصلی
۱۵۸.....	منابع پژوهشی
۱۶۱.....	ضمائم

کلیات تحقیق

۱- تبیین مسأله:

حج در لغت به معنای قصد است و در شریعت اسلام زیارت بیت‌الله الحرام که برای مستطیعان واجد شرایط یکبار در سراسر عمر واجب است.

حج یکی از پایه‌ها و ارکان عبادات در اسلام است، زیارت کعبه از دیر زمان در میان ملل و اقوام مختلف، مخصوصاً اعراب مرسوم بود و به آن اعتقاد داشته‌اند، مراسم حج از جمله مراسمی است که در اسلام اهمیت بسیاری دارد، اسلام آن را سازماندهی نهایی نمود و احکام و دستورات ویژه‌ای برای آن در مقام اجرا قرار داده است. مسلمانان چه در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و چه پس از آن اهتمام ویژه‌ای به آن داشته‌اند. بر این اساس حج در دروه خلفا همواره مورد توجه بوده است.

در رساله حاضر به بررسی حج در دوره اول عباسیان و چگونگی تعامل خلفای عباسی با حج خواهیم پرداخت.

۲- سؤالات اصلی و فرعی تحقیق

سؤال اصلی:

سیاست عباسیان نسبت به برگزاری مراسم حج در دوره اول چگونه بوده است؟

پرسش‌های فرعی:

۱. مراسم حج در دوره پیش از عباسیان چه خصوصیتی داشته است؟

۲. کارگزاران و امیرالحاج عصر اول عباسی در مکه و مدینه چه کسانی بوده‌اند و چه

اقداماتی در آن شهرهای مهم انجام داده‌اند؟

۳. وضعیت شیعیان و خوارج نسبت به حج در عصر اول عباسی چگونه بوده است؟

۳- فرضیه تحقیق

خلفای بنی عباس نهایت تلاش خود را جهت بهره‌گیری از حج در راستای تحکیم

خلافت داشته‌اند.

۴. پیش فرض‌های تحقیق:

۱. نهاد حج همواره در تاریخ اسلام اهمیت سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی زیادی داشته است.

۲. مراسم حج در دوره‌های مختلف برگزار می‌شده و از جمله مراسم بزرگ مسلمانان محسوب می‌شده است.

۳. نظر به عظمت مراسم حج، حاکمیت همواره می‌کوشیدند تا از آن بهره‌برداری نمایند.

۴. حکام مسلمان از نظر سیاسی سعی می‌کردند با شرکت فعال در انجام مناسک حج ذکر نامشان در خطبه نماز جمعه در مکه و اقدامات خیرخواهانه در آنجا در میان مسلمانان اعتبار، مقبولیت و مشروعیت کسب کنند.

۵. سابقه تحقیق

حج گذاری عباسیان از جمله موضوعاتی است که طی تحقیقات به عمل آمده، سابقه ای از آن با عنوان یک تحقیق مستقل و مجزا در دست نیست درباره‌ی حج و مسائل مرتبط با آن کتب و مقالات فراوانی نوشته شده است. کتابهایی همچون تاریخ مکه (از آغاز تا پایان دولت شرفای مکه) نوشته احمد السباعی و کتاب شفا الغرام باخبار البلد الحرام نوشته تقی الدین فاسی و... به رشته تحریر در آمده است. مقالاتی نیز در فصلنامه میقات حج آمده. ولیکن با نگاهی که در این پژوهش بدان نگریسته شده تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته یا لا اقل نگارنده به آن دسترسی پیدا نکرده.

۶. اهمیت و فایده آن: (ذکر فواید علمی یا کاربرد)

فواید علمی: روشن شدن موضوعی با اهمیت در یک دوره زمانی خاص در حوزه پژوهشهای تاریخ اسلام.

فواید کاربردی: به دست دادن تصویری نسبتاً روشن از چگونگی انجام حج در عصر اول عباسیان بعلاوه تجربیات گذشته در امر حج می‌تواند برای مسئولان اداره حج در ایران در

خور مطالعه باشد. از سوی دیگر اندازه های لازم در گسترش یا تضییق دامنه این مراسم در طول تاریخ را معین می نماید.

۷. اهداف تحقیق

۱. شناسایی ابعاد حج و چگونگی برگزاری آن در قرون دوم و سوم.
۲. شناخت سطح تأثیر گذاری سیاست های حاکمان بر چگونگی مراسم حج
۳. بررسی اهداف دولت عباسی در عصر اول (۱۳۲-۲۳۲ هـ. ق) در مراسم حج.

۸. روش انجام تحقیق

نوع پژوهش: توصیفی - تاریخی

روش گردآوری اطلاعات

بدیهی است روش علمی هر پژوهش باید متناسب با موضوع و داده های آن باشد، لذا روش گردآوری اطلاعات در این رساله به صورت کتابخانه ای و نیز بهره گیری از نرم افزارهای رایانه ای می باشد.

ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش از نوع فیش می باشد.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

توصیفی و تحلیلی

۹. سازماندهی تحقیق

این پژوهش از یک کلیات تحقیق و سه فصل تشکیل شده است.

فصل اول، تحت عنوان جایگاه و اهمیت حج در اسلام و پیشینه آن تا عصر اول عباسی است.

فصل دوم، تحت عنوان کارگزاران و امیرالحاج‌ها در مکه و مدینه و اقدامات مهم آنان در ارتباط با حج می‌باشد.

فصل سوم، وضعیت شیعیان و خوراج را در مراسم حج در عصر اول عباسی بررسی می‌کند.

۱۰- مفاهیم

۱-۱۰ مکه

برای نامگذاری «مکه» بدین اسم لغویین چند علت را ذکر نموده‌اند. این نام معروف‌ترین نام شهر مکه است که ذکر آن در قرآن کریم هم آمده^۱ و به همین جهت، هم مفسران و هم اهل لغت درباره اشتقاق و وجه تسمیه آن بحث و گفتگو کرده‌اند و به ریشه‌یابی آن پرداخته‌اند. کلمه «مکه» از «مکئ، یمک، مکا» مشتق شده که به معنای هلاک شدن و کم شدن است و این بدان جهت است که هر ستمگری نظر سوئی به آن شهر داشته باشد سرنوشتی جز هلاک و نابودی نخواهد داشت (نمونه‌اش داستان اصحاب فیل است). مناسبت دیگر اینکه: هر کس برای زیارت خانه خدا به آن شهر عزیمت کند، گناهان او کم می‌شود.^۲ این کلمه از «مک، یمک، مکا، امتک و تمکک» گرفته شده که به معنای مکیدن کودک است پستان مادر را گفته‌اند که این یا به جهت علاقه مردم به این شهر است؛ مانده علاقه کودک به پستان مادر و یا به جهت کم‌ابی آنجاست که مردم آب را تا آخرین قطره آن می‌نوشتند.^۳

1. فتح (۴۸) آیه ۲۴.

2. فخرالدین بن محمد، طریحی، مجمع البحرین، تحقیق احمد حسینی اشکوری، ۶ جلدی، چاپ سوم، تهران، مرتضوی، ۱۳۷۵ ش، ج ۵، ص ۲۸۹.

3. محمد بن مکرّم، ابن منظور، لسان العرب، تحقیق، جمال‌الدین میر دامادی، ۱۵ جلدی، چاپ سوم، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۰، ص ۴۹۰.

اشتقاق این کلمه از «تمکلت العظم» است که به هنگام درآوردن مغز استخوان گفته می‌شود و در وجه مناسبت آن خلیل گفته است که: «مکه وسط زمین است همانگونه که مغز استخوان در وسط استخوان قرار دارد».^۱

مکه از ماده «مک» مشتق شده که به معنای «جذب» است و این بدان جهت است که مردم از هر دیار به آن سرزمین جذب می‌شوند.^۲

این کلمه از «مک» به معنای «ازدحام» گرفته شده؛ زیرا که مردم از اطراف و اکناف به این شهر می‌آیند و در آنجا ازدحام می‌شود.^۳

این کلمه از «مکا» مشتق شده که به معنای صدای نوعی پرنده است؛ زیرا که در مکه صدای مردم که خدا را می‌خوانند بلند است و زمزمه ملکوتی حاجیان در اطراف کعبه همواره به گوش می‌رسد.^۴

۱۰-۲ نام‌های مکه

مکه^۵ این نام از معروف‌ترین نامهای شهر مکه است.

بکة یکی دیگر از نام‌های شهر مکه «بکه» است که در قرآن مجید آمده:

«إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا»^۶

ام القری

1. حسین بن محمد، راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ۱ جلدی، چاپ اول، بیروت، دارالقلم - دارالشامیه، ۱۴۱۲ ق، ص ۷۷۲.

2. یاقوت، حموی، معجم البلدان، ۷ جلدی، بیروت، دارصادر، ۱۹۹۵، ج ۵، ص ۱۸۲.

3. همان، ج ۵، ص ۱۸۱.

4. همان، ص ۱۸۲.

5. فتح (۴۸) آیه ۲۴.

6. ال عمران (۳) آیه ۹۶.

شهر مقدس مکه، ام القرى نیز نامیده می‌شود. این نام برای این شهر، در دو آیه از قرآن مجید اطلاق شده است:

«لَتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا»^۱

«خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله): تا انذار کنی ام القرى و کسانی را که در اطراف آن هستند»

البلد الامین

از نام‌های معروف مکه که بیانگر احترام فوق العاده و قداست بیش از حد این سرزمین مقدس است، نام «بلد الامین» می‌باشد. این نام به همین صورت در قرآن کریم آمده و مورد قسم و سوگند الهی واقع شده است: «والتین والزیتون * وطور سینین * وهذا البلد الامین»^۲.
«سوگند به انجیر و زیتون و سوگند به طور سینا و این شهر امن (بلد الامین)».

بدون شك منظور از بلد الامین در این آیه، شهر مکه است؛ زیرا که سوره تین در مکه نازل شده. از آن گذشته، در آیات دیگری از قرآن نیز، محل امن بودن مکه و حرم به روشنی بیان شده است.

«أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا»^۳ «آیا آنها را در حرمی که محل ایمنی است مکان ندادیم؟»

«وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا»^۴ «هرکس داخل آن (مکه) شود در امان خواهد بود»

1. انعام (۶) آیه ۹۲، شوری (۴۲) آیه ۷.

2. التین (۹۵) آیات ۱-۲-۳.

3. قصص (۲۸) آیه ۵۷.

4. ال عمران (۳) آیه ۹۷.

۱۰-۳ حج

۱۰-۳-۱ تعریف لغوی:

ابن اثیر: «الحج القصد الی کل شیء» سپس شرع مقدس آنرا تخصیص زد: «بقصد معین ذی شروط معلومة»^۱

راغب اصفهانی: «اصل الحج القصد للزيارة»

۱۰-۳-۲ تعریف اصطلاحی

نزد اکثر فقها نیز به معنای قصد زیارت خانه خدا آمده.

«والحج شرعاً القصد الی المکة و مشاعرها لاداء المناسک المخصوصة...»^۲

به نظر ما: در تعریف حج با نقل اقوال فقها به این نتیجه رسیدیم که کلمه حج شرعاً قصد مخصوص برای انجام دادن مناسک حج در زمان مخصوص و با شرایط مخصوص می باشد.

۱۰-۴ کعبه

نام معروف و اختصاصی خانه خداست که در مسجد الحرام واقع شده و قبله مسلمانان است این خانه توسط حضرت ابراهیم (علیه السلام) و با کمک فرزندش اسماعیل ساخته شده است. اولین بقعه ای از زمین که خلقت یافته، کعبه بوده و پس از آن تمام زمین هستی یافته است^۳ در این که کعبه را چرا کعبه گفته اند چند قول است: «پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود:» کعبه را از آن جهت کعبه نامیدند که در وسط زمین قرار گرفته است.»^۴

1. مبارک بن محمد، ابن اثیر جزری، النهایة فی غریب الحدیث والأثر، تحقیق محمود محمد طناحی، ۵ جلدی،

چاپ چهارم، قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۶۷ ش، ج ۱، ص ۳۴۰.

2. شمس الدین محمد بن مکی، عاملی، الدروس الشرعیة، تحقیق مؤسسه نشر اسلامی، ۳ جلدی، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۴ ق، ج ۱، ص ۳۰۶.

3. آل عمران (۳) آیه ۹۶.

4. محمد بن علی، ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ۴ جلدی، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۱۹۰.